

GÖNÜLLÜ SOSYAL ÇALIŞMALARDA KADIN¹

Çağımızda, her türlü *bütünlüğü* parçalayan modern tecrübe çerçevesinde başlayan bireyselleşmeyle, aile bağlarına kadar bütün toplumsal bağlar çözülmüş, sosyal birlik ve bütünlükler dağılmıştır. Aynı istikamette insan hayatı da, özel alan, kamusal alan şeklinde giderek belirginleşen bir bölünmeye uğramıştır. İnsan hayatının bu şekilde, aralarında bir gerilim ve çatışma barındıran, iki cepheye bölünmesi insanın iç bütünlüğünün de sarsılmasına yol açmıştır.

Liberal ahlakın, hakkaniyet ilkelerinden arındırılmış kapitalist ekonominin ve insanı alelade bir araç haline getiren *sistem merkezli* dev bir bürokrasinin yönlendirdiği kamusal alanda, temel insanî değer ve erdemler geçerliliğini yitirmiştir. Bu alan para, güç, iktidar vb. dünyevî değerlere ilişkin ihtiras ve mücadelelere *kilitlenmiş* durumdadır.

Modern toplumda kamusal alanın tamamen maddî değerlere ve dünyeviliğe dayalı olması, bu alanın düzenlenmesinde dinin ve din kaynaklı her türlü hassasiyetin dışarda tutulmuş olmasındandır. İnsanın sonsuzluğa uzanan ruhsal varlığının ihtiyaçları ve manevî değerler ise ancak din çerçevesinde belirlenen ya da dini hesaba katan bir düzenleme içinde karşılığını bulabilir. Dinden ve din kökenli her türlü ilke ve duyarlıklardan arındırılmış olan kamusal alanda insanın takva cephesiyle (: hak ve hakikat sorumluluğuyla ve öte dünyaya ilişkin du-yarlıklarıyla) yer alması söz konusu değildir artık. İnsanın değil, sistemin kontrolündeki kamusal alan insanın ruhî ihtiyaçlarına ve manevî taleplerine kör ve sağırmişçesine kapalıdır, insanın ruhsal varlığını büzüştüren ve yoksullaştıran bu alan, kadın için de erkek için de, insanca özelliklerin korunması açısından uygun bir alan olmaktan çok uzaktır.

Mesela, iyi yönde kullanıldığında şüphesiz hayra hizmet eden para, güç ve iktidar gibi değerler, bu alanda alabildiğine kışkırtılmış ve bireyin bencil refahı yönünde rayından çıkarılmış cazibeleriyle yeryüzünde fesat kaynağı haline getirilmişlerdir. Çığırından çıkmış rekabet ve yarış psikolojisinin hakim olduğu kamusal alan insan tabiatını, öngördüğü hedef ve ilkeler doğrultusunda dönüşmeye zorlayıp durmaktadır. Dini kalplere kilitleyen kamusal alan, insanın aşkınlık özleminin ve yücelme arzusunun tezahürü olan insancıl duygu ve değerleri öğütüp tüketmektedir. Hayatı bu alanda üretilen rekabet, çatışma ve mücadele kültürü biçimlendirmektedir.

Kur'an'a baktığımızda toplumun temel birimi olan ailenin nafakasının, temel ihtiyaçlarının temini görevinin açık bir ifadeyle erkeğe verildiğini görürüz. "Erkekler,

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur.

kadınları, Allah'ın kendilerine onlardan daha fazla bağışladığı nimetler ve sahip oldukları servetten yapabilecekleri harcamalarla koruyup gözetirler." (Nisa', 4) Yani erkeğin, ekonomik faaliyetin meta üretimi boyutunu üstlenmesi esastır. Bu faaliyetin, herkesin kendi nafakasını temin için bir araya geldiği ortak bir alanda (kamusal alanda) yürütülmesi doğal olarak o ortama yarış ve rekabet gerilimini taşımaktadır. Çünkü herkes "kendi" maişetini temin için oradadır. İdeal şartlarda, belli ahlaki ölçüler dahilinde olsa da, herkes kendi çıkarma öncelik vermek durumundadır. Yani kişinin orada bulunmasının temel sâiki (: motivi) doğal olarak bir rekabet boyutu içerir. Gerek mücadele gerektiren ilişkiler, gerekse maddî şartlar yönünden iş hayatı için uygun olan, atılganlık, rekabet, akılcı düşünme, risk alma ve cesaret gibi vasıflar daha ziyade erkek yaradılışında öne çıkar. Kadın yaradılışında belirgin özellikler ise, koruyuculuk, bağlanmaya yatkınlık, sezgisel düşünme, duygusallık, merhamet, özveri ve paylaşmadır. Bu yüzden de özveri, diğerkâmlık, paylaşma gibi erdemlerin kamusal alanda öncelikli konumda olması düşünülemez. Hele çağımızın, ihtiyaçlar yerine, sınırsız isteklerin doyurulmasına ayarlı ekonomisinin güdümündeki kamusal alan, sözü geçen erdemleri aşındıra aşındıra neredeyse büsbütün anlamsız ve yersiz hale getirmektedir.

Kadın ise üretilen metanın psikolojik bir muhtevaya kavuşturularak zenginleştirilmesi ve tüketimin *gerçek ve sahici ihtiyaçlar* ve *ahlaki ilkeler* dahilinde akılcıca yönlendirilmesi işlevine daha yakın konumda ve daha yatkın tabiattadır. Kesin çizgilerle ayırmaksızın ve birbirine dönüşme ve geçiş noktaları göz ardı edilmeksizin kabaca denebilir ki, ailenin metaya ilişkin (maddî) ihtiyaçlarının karşılanması, ağırlıklı olarak erkeğe; meta ötesi (manevî), ruhî temelli ve kökenli, psikolojik, sosyal ve eğitimsel ihtiyaçları ise ağırlıklı olarak kadına bırakılmış gibidir. Bunun Kur'an'da zikredilmeyişinin nedeni, belli ki, kadının bu işlevi tabii olarak, yüksek bir iç dürtü ile, kendiliğinden temin eden bir biyolojik yapı ve ruhî tabiata sahip kılınmış olmasındandır. Kadın doğuştan programlanmış yapısıyla kendini bu görevlerin odağında bulmakta, önu alınması güç bir doğallıkla çocuğun ihtiyaçları yönünde, şefkat ve merhametle davranmaktadır.

Nitekim klasik İslam alimlerinin çoğunun paylaştığı şu ifadeyle kadın ve erkek tabiatının birincil özellikleri vurgulanırken, kadın erkek arasındaki birbirini tamamlayıcı işlevlere de işaret edilmektedir: "Allah'ın Rahman, Ra-hîm ve Cemâl sıfatları kadında tecelli etmiştir; Kahhâr, Muntakîm ve Celâl sıfatları ise erkeğe verilmiştir."

Buna ilaveten çocukluk yıllarında en etkili özdeşleşme modeli annedir. Bu dönemde çocuk annenin ahlaki değer ve tutumlarını kalıcı bir şekilde içselleştirir. Böylece bu değer ve tutumlar çocuğun takva (: sakınma, sorumluluk bilinci) kabiliyetinin uyarılmasının ve iç disiplin geliştirmesinin temel zeminini oluştururlar. Bu suretle, gelecek nesillerin ahlaki şekillenmesinde kilit noktayı tuttuğu içindir ki kadının tertemiz, arı-duru bir ahlaka sahip olması toplum için öncelikli önem arz eder.

Toplumun her bir ferdi için aile hayatı ve aile ilişkileri kamusal alana karşılık özel alanın

ana gövdesini teşkil eder. Aile ortamlarının baş öznesi, belirleyici ferdi ise genellikle anne veya eş olarak kadınlardır. Özellikle aileye hakim olan atmosferin dinî, ahlaki, sosyal ve kültürel içeriğini belirleyen kişi çoğu kez ailenin annesi veya evin kadınıdır. Dolayısıyla, bu atmosfere hakim olan duyarlıklar, beklentiler, seçilen amaçlar, bu amaçlar için öngörülen roller, yüceltilen örnek şahsiyetler ve hedeflenen idealler itibariyle, nesillerin kimlik dokusunda, çocukla birebir ilişkisine ilaveten, ailede hakim kıldığı atmosfer vasıtasıyla kadının etkisi büyüktür.

Yukarıda açıklandığı şekilde fert ve toplum için sevgi, şefkat, ahlak gibi temel değerlerin kaynağı olması hasebiyle kadının ruhî tabiatının ve annelik rolü ve konumunun her türlü yozlaştırıcı etkiden bu arada kamusal alanın sert, katı ve örseleyici şartlarından özenle korunması insanlığın selameti adına ciddi bir sorumluluktur. Kırgızistan devlet yetkilisi bir bayan, kadınların kamusal alandan çekilip aileye sığınma isteklerine işaret ederek bunu "kronik kadın yorgunluğu" olarak adlandırıyor ve tedbir alınmazsa kadınların 21. yüzyılda çocuk doğurmak istemeyeceklerini, bunun da insanlık için evrensel bir sorun olduğuna dikkati çekmektedir. Kadın tabiatının korunması ve annelik rol ve konumunun desteklenmesi adına burada vurgulanmak istenen husus, hiç kuşkusuz, elverişsiz koşulları nedeniyle kadının kamusal alandan bütün bütüne uzak durması değildir. Dikkat çekilmek istenen nokta kadın rollerine ilişkin önceliklerin özenle tayin edilmesi ve kamusal alanın koşullarının düzeltilmesidir.

Esasen günümüzde yalnız kadın için değil, erkek için de, mevcut kamusal alanın hak ve adaletten, edep ve nezakete kadar bütün değerler silsilesini kucaklayan insanca bir yapıya kavuşturulmasına, manevî yönden zenginleştirilmesine olan ihtiyaç her yönüyle kendini ortaya koymaktadır. Bu zenginleştirme ve iyileştirmeye de en büyük katkıyı yapacak olanlar yine kadınlar olacaktır.

kamusal alanda kadının üstleneceği misyon, onun doğal eğilimlerine muhalif olmayacağı gibi, ailedeki görevleriyle de hiçbir yönden çelişmeyecektir. Genel olarak ailenin yeterli olamadığı, boş bıraktığı insanî ihtiyaçlar için telafi işlevi görecektir, gönüllülüğe dayalı düzenli ve örgütlü faaliyetler, kapitalist sistemin mazlum ve mağdurlarına geniş bir soluk getirecektir.

Ekonomik imkanların, yeteneklerin, gücün ve zamanın, Allah rızası için, uhrevî beklentiler yönünde toplum yararına kullanılmasının, kadının günlük hayatında belli bir plan ve program dahilinde kesintisiz ve düzenli sürdürülen temel bir faaliyet alanı haline gelmesi, ailede ve toplumda son derece olumlu etkiler yaratacaktır. Bu surette aile ortamında ve özellikle çocuklar üzerinde, bu dünya ve öte dünyanın yan yana, iç içe kavranması ve uhrevî emellere matuf ekonomik, sosyal ağırlıklı yaşanılır, yaşanan uygulamalarla gündelik hayatın öte dünyayı kucaklaması söz konusu olacaktır.

Türktoplumundakadınlarintoplumayöneliksosyal,
kültürelveekonomikalanlardatoplumsal hizmet üretme çabaları,
Osmanlıtoplumdeneyimindekadınvakıflarında görmekteyiz. Yoksullukla baş etme çabaları,

kadın hayırseverlikleri biçiminde tanımlanabilir. Bu hayırseverlik faaliyetleri belli bir hayır ve vakıf perspektifinden etkilenmektedirler.

Osmanlı deneyiminde inşa olan vakıflar, Müslüman toplumlarındaki dayanışma ve yardımlaşma duygusunu pekiştiren ilkelerden oluşurlar. “Gönül hoşluğu ile ödünç vermek”, Allah yoluna mal harcamak”, “malını akrabaya, yetimlere, yoksullara... vermek”, “hayrat yapmakta yarışmak” vb. vakfiyelerde anılan kutsal kitap ilkeleri, vakıfların çalışma anlamını ortaya koymaktadır. Girişimlerin meşruiyet dilinin “hayır” temelli yönünü göstermektedir. Politik toplum dışındaki sivil toplumsal alanda yürütülen faaliyetlerin ruhunda hayır, yoksullar yardım ve gönüllülük (gönül hoşluğu) belirleyici olmaktadır. Faaliyetlerin meşruiyet referansında, aşkın bir iradeye uzanan “Allah rızası” bulunmaktadır.

Osmanlı toplum deneyiminde hayır ruhunda nesil nesile, kadınların öncülüğünde çeşitli hayırseverlik faaliyetleriyle karşılaşmaktayız. Toplumsal hizmetleri nüretim için yönelik vakıfların kuruluşuna ve çalışmalarına öncülük eden kadınlar, hayırseverlik motivasyonu ile hareket etmektedirler. Bu faaliyetlerin temel anlamlandırması söylemi **hayır işlemek ve hizmet yapmaktır**. Hayır işlemek ve hizmet etmek, temelde dinî meşruiyetle yürümektedir. Kadınların yaptırdığı hayratlar/kadın vakıfları eğitim, sağlık, kültür, din gibi çeşitli toplumsal hizmet etkinliklerinden oluşmaktadır. Bu hizmetlerin giderlerini karşılamak amacıyla dükkânlar, fırınlar, tarlalar, çiftlikler, zeytinlikler vs. vakfedilmiştir. Örneğin Mehmet kızı Fatma Hatun’un “sikaye” adlı eseri çarpıcıdır. Bu eser, yazarı suyu soğutarak yoldan geçenlere dağıtan bir çeşme türüdür.

Kadın vakıflarının %64’ü hayır-i vakıflar aracılığıyla toplumsal hizmetlere/politik toplum devleti dışındaki faaliyetlere yönelmişlerdir. Oransızca, kadınların buradaki (Hayri vakıf da) hizmet payları erkeklerle oranla oldukça yüksektir.

Türkiye’de kadınların toplumsal hayatı iyileştirmeye, geliştirmeye, düzeltmeye ve güzelleştirmeye yönelik çabaları butan tarihsel bilinçaltından etkilenerek modern zamanlara uzanmaktadır. Toplumların yüzyılları aşan birikimlere dayalı oluşumlarının buradaki etkileri maktayarı vardır. Günümüz küresel toplum hizmet çabaları, STK olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla hayırlar, hizmetler vb. çabalar da bu çerçeveye yerleşmeye başlamaktadırlar Türkiye’nin en büyükyakın tarihsel mirası olan Osmanlı’da hayırseverlik, çok temel bir toplumsal konsepttir. Nitekim Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade “mal odur ki hayrın sarfına” diyerek, mülkiyetin kökenini hayırla tanımlamaktadır. Bu bağlamda yöneticinin asıl görevi de zenginlikleri, hayıramacıyla halka dağıtmaktır. Bunun sonucu olarak hayratların şaâ edilmiş ve şehirlere yaygın olarak dağıtılmalarıdır. Hayri vakıflar, çeşitli birimleriyle hayır ruhunu yaygın kurumlar kompleksleridir. Her canlıya yaşatma amacını taşımaktadırlar.